

УДК: 165.74

ПОСТУЛАТИ ФІЛОСОФІЇ ПРАГМАТИЗМУ В СИТУАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОГО ВИБОРУ

Володимир Жарких

У статті розглядається проблема комунікативного вибору у процесі створення гармонійної комунікативної ситуації.

Ключові слова: культурна ідентичність, комунікативний вибір, потенційна цінність іншої культури, поліуралістичне сприйняття реальності, діалогічне мислення, взаємодія.

Комунікація у всіх її проявах і формах є основою людської цивілізації. В процесі історичного розвитку фундаментальні риси цивілізаційної своєрідності модифікуються відповідно вимогам часу. У змінній природній і соціальній реальності міняється і культура комунікації. М. Лебарон [5] порівнює культуру з підземною річкою, яка протікає крізь людське життя і відносини, визначаючи цілі, думки, гостроту сприйняття і уявлення людини про себе і про інших. Культура комунікації, як складова частина загальної культури, функціонує і розвивається аналогічно такому сценарію. Вона завжди в русі. Із зміною життєвих умов її ознаки адаптуються в динамічних і часто непередбачуваних умовах, набуваючи нових відмінних рис. Вони виражаються не тільки в мові, одязі або кулінарних перевагах. Комунікативні стереотипи і моделі поведінки формують культурну ідентичність і ціннісні уявлення. Вони виявляються несвідомо, відображаючи неповторність моменту, місця і індивідуальних людських характеристик. Їхні особливості набувають значущості залежно від контексту і роблять вирішальний вплив на моду спілкування. Вступаючи у комунікативні відносини, комуніканти неминуче стикаються з проблемою неповної/повної невідповідності культурної і цивілізаційної своєрідності. Незважаючи на усесвітню надкомунікабельність, і реаліях сьогодення нерозуміння і відсутність узгодженості у встановленні комунікативних контактів в контексті різноманітності думок, цінностей, вірувань, переконань і культур не утихають, але, навіть посилюються.

Комунікативні конфронтації виникають через багато причин. Вони пов'язані не тільки з особливостями світогляду і нерозумінням національних традицій. Вірогідність комунікативних конфліктів криється і в невідповідностях економічного стану, в різниці вікових характеристик і в освітньому рівні учасників комунікативної події. Не менш часто ситуація комунікативного дисбалансу є наслідком особливостей комунікантів, а також їх намірів, інтересів і цілей. Одна з важливих причин того, що виникає неузгодженість комунікативних відносин полягає в невмінні/небажанні учасників комунікативної події адекватно оцінити альтернативи комунікативного вибору.

Комунікація є самоналагоджувальною адаптивною системою, в якій велике значення має не тільки смисловий зміст висловів, але і комунікативний

вибір, тобто прагматичний аспект комунікативної події. Її учасники вільно або мимоволі, забуваючи про цілі і непередбачені наслідки свого спілкування, створюють середовище, в якому вони вважають за краще помічати дратівливі зовнішні деталі незвичної культури, не турбуючись про збалансованість загального процесу спілкування. З того репертуару, що є у кожного з них, вони обирають звичні способи вербального і невербального виразу, не контролюючи ні слова, ні вирази, ні жести, ні моделі поведінки. При цьому вони, з одного боку, не обертають уваги на особливості тону, модуляцій голосу і відносність значущості власної культури, але з іншого, достатньо чутливі щоб хворобливо сприймати модальність висловів партнерів. В обох випадках орієнтація на логіку звичних форм спілкування і невміння контролювати свої реакції служать причиною нерозуміння, ставлять в безвихідь або повністю розривають відносини. Замість того, щоб приводити до згоди взаємин в комунікативному спілкуванні відбувається розлад, із-за чого комунікативна подія не досягає своєї мети, оскільки не приносить ні радості, ні задоволення, ні нового знання.

Філософія прагматизму, що виникла на початку ХХ сторіччя в обстановці різкого загострення конфронтації концепцій і теорій в суспільній думці США, запропонувала продуктивний метод вирішення незгоди/протиріч в процесі створення ситуації узгодженого і безконфліктного комунікативного обміну. Цей метод, або швидше традиція, виходить з концепції про вирішальне значення ролі людини в процесі визначення життєво важливих людських цінностей. Людське життя, вважав Ф.К.С.Шиллер [8.87] є особистим і ризикованим підприємством. Людина не має абсолютних гарантій і зумовленої долі. Її життя складається з постійних оцінок, припущень, результатів і пошуків, тобто дій, попередніх, ризикованих і схильних до переоцінки. Людські дії обумовлені і мотивовані очікуваними наслідками і формуються на підставі існуючого власного і суспільного досвіду. Реальне людське життя завжди і неминуче ґрунтується на практичних потребах і прагматичних цілях. Всі думки, дії, оцінки і відносини створюються людиною в безпосередній ситуації її життєвого досвіду. Вони в сукупності складають загальний контекст її світогляду, з позицій якого вона судить реальність. Але і людину так само судять по її переконаннях, вчинках і вірі. Тому те, що прийнятно в одній культурі, може виявитися дивним і нелогічним в іншій.

Існуючі особливості культури, комунікативної і будь-якої іншої, є продуктом багатьох проб і помилок. Їх особливості і своєрідність продиктовані і верифіковані в практиці життєвого досвіду в тих або інших конкретних умовах, в яких вони виявилися найбільш прийнятними і функціональними. Не заперечуючи вірогідної несумісності культурних еталонів, прагматичний метод пропонує не концентруватися на їх відмінностях. Замість цього, вважає Джеймс [4], культурні особливості слід вивчати і оцінювати з погляду потенціалу цінності їх своєрідності і різноманітності. У ситуації непередженого розуміння чужої культурної ідентичності легко знайти способи створення передумов для встановлення гармонійних комунікативних контактів. Більш того, така стратегія сприятиме глибшому розумінню власної культури, багато рис якої часто випадають з-під уваги її носіїв. Різноманіття і відмінність в прагматизмі

трактуються як корисна можливість, а не причина для незрозуміння. Варіативність і своєрідність реальності не просто констатуються як даність на змінному світі. Їхня явна і потенційна значущість підтверджується і мотивується виразними індивідуальними голосами, в яких і в теперішньому часі і в історичній перспективі завжди звучали і продовжують звучати як значні розбіжності, так і не менш істотна одноманітність.

Прагматичний метод зняття міжкультурної напруги в комунікативній події виходить з постулату про те, що значущість комунікативного вибору полягає у визначенні конструктивної стратегії з метою створення адекватних умов комунікативного взаєморозуміння. Її прагматична ціль полягає в можливості критичного і неупередженого аналізу альтернатив [1] У цьому процесі відбувається пошук необхідної контекстуальної істини комунікативних відносин і визначаються цінності як особистого, персонального, так і всеосяжного, філософського вимірювання. Прагматичний метод ґрунтується на холистичному і інтеграційному підході в застосуванні двох різнокультурних, але рівнозначних і взаємодоповнюючих стратегій, які визначають первісний темп і тональність комунікативної інтеракції. Створення позитивного клімату комунікативних контактів припускає, що, вступаючи в них, комуніканти встановлюють рівноправні відносини плюралізму і діалогу, або, принаймні, паритетної розмови.

У прагматизмі комунікативна реальність, як і вся людська реальність, постулюється в контексті відкритої системи [3,105], що існує не стільки у форматі окремих складових, скільки як єдине ціле. Його структура складається з взаємин і взаємодій. Як будь-яка відкрита система, комунікативна ситуація здатна миттєво реагувати на зміни і роздратування за допомогою реорганізації самої себе на іншому рівні. Її характер, стиль і тональність міняються, а взаємозв'язки трансформуються. Взаємозв'язки в ній не зводяться до простих відносин причини і наслідку і не пояснюються шляхом вивчення частин як окремих складових. У живій комунікативній інтеракції зримо відчувається динаміка їх взаємин і взаємопроникнення. Це комплекс, який не є сталим. Він постійно знаходиться в русі, забезпечуючи розвиток/припинення комунікативного процесу і відзначаючи матеріалізацію його змін як видимих форм, культури і моделей поведінки.

У структурі комунікативної події взаємовідношення культури поведінки і тональності не існують як співвідношення незалежних сутностей. Ці поняття взаємно визначають один одного. Культура взаємодії в комунікативному контакті є ключовим визначенням позитивного/негативного розвитку комунікативної події. Його структура виткана з відносин і зв'язків різного роду. Чергуючись, вони нашаровуються або комбінуються і відповідно визначають текстуру всього цілого. Комунікативна інтеракція є саморегульованим процесом взаємозалежних відкритих систем, які разом створюють умови для подальшого продовження/припинення процесу. Зміст комунікативного вибору в ній розуміється в розвитку, характер якого формується відносинами безпосередніх учасників. В ході спілкування вони визначають в контексті їх загальної взаємовпливової ролі шляхи створення

сумісного символічного продукту. Вони діють разом, а не як окремі елементи, ізольовані один від одного. Позитивна якість, продуктивність або, навпаки негативний результат комунікативної події є результатом спільних зусиль її учасників. У розумінні цього процесу підкреслюється значення взаємовідношення, взаємозв'язку, обміну інформацією, здібності до компромісу. Діючи злагоджено, комуніканти створюють передумови для задовільного результату або позитивного завершення незгоди. Інакше, їх взаємини генерують енергію, негативна потужність якої створює нові труднощі, роздратування і незрозуміння. Складнощі і проблеми, що перешкоджають позитивному продовженню комунікативного процесу, є спільною проблемою, усувати яку теж слідє разом.

Комунікативний вибір, заснований на усвідомленні сенсу і цінності комунікативної події, дозволяє передбачати якісний результат комунікативного процесу. Функція комунікативного вибору полягає в тому, щоб визначити і регулювати етичний клімат його протікання. Вірогідність сприятливого розвитку спілкування буде тим вище, чим глибше його учасники усвідомлюють необхідність зрівноважити відмінності в сприйнятті як своїх, так і чужих позицій і культури. Це стає можливим, якщо комуніканти поводяться як партнери, а не як антагоністи. Без партнерства в цій системі неможливі ні зміна, ні прогрес, ні само існування безконфліктної комунікативної ситуації.

У прагматизмі партнерство постулюється як процес життєвого досвіду, в якому створюються всі людські цінності. Головне етичне питання - Що є добро? – врешті-решт завжди зводиться до конкретного питання про те, що є позитивним, корисним в інтеракції живого організму з реальністю, що оточує його. Відповідь на нього лежить в багатьох площинах, але незмінно опирається у визначення вірогідного джерела цінності. У контексті комунікативного вибору його джерелом признається взаємно шанобливі відношення учасників комунікативної події в контексті плюралістичного розуміння реальності. Концепція плюралізму в прагматизмі ґрунтується на постулаті відвертості, мінливості і непередбачуваності миру, що припускає різноманітність і множинність. Заперечуючи ідею єдиної, незмінної, всеосяжної істини або закритого миру - «Block universe» - [4], в якому відсутня мінливість, прагматизм визнає варіативність людської практики. У такому контексті плюралізм комунікативних відносин постулюється не як пасивне байдуже визнання існуючих відмінностей, які складають незмінний стан культурної реальності [4,25]. Це не аморфне явище. Це реальність, ключові елементи якої розвиваються і модифікуються у міру якісного тону різноманітної людської взаємодії. Тактика і напрям взаємодії не мають абсолютного виразу. Їх неможливо точно визначити і препарувати. Вони варіюються залежно від контексту ситуації. Немає рецептів і формул, що пояснюють способи взаємодії або гарантують їх позитивний результат. Ситуація комунікативної взаємодії завжди розвивається спонтанно. Її якість багато в чому залежить від безпосередніх учасників, їх гнучкості і адаптивності в умовах відмінності. Зацікавленість і відповідальність за бажаний результат комунікативного контакту служать мотивацією для креативного пошуку необхідної тактики, для

якої шанобливе ставлення до множинності ціннісних уявлень є необхідною прерогативою.. Завдяки цьому колишні форми життєвого досвіду, оцінки і думки отримують іншу інтерпретацію з тим, щоб краще зрозуміти сьогодення і прагматичніше передбачати майбутнє. Це складне завдання, його виконання вимагає вольових зусиль і трансформацій сприйняття реальності. Але його рішення засноване на прагматичному підході до творчого вирішення незгоди, що створилася. Ця теза прагматизму виходить з твердження про те, що людина не є стороннім або пасивним спостерігачем подій свого життя. Вона активно бере участь в його побудові і через свої можливості впливає на його якість. Вибираючи стратегію конструктивної конфронтації, вона повинна розуміти, що цей вибір неминуче веде до ускладнень у відносинах і в ситуації. У комунікативній події необхідно позитивно взаємодіяти один з одним, цілеспрямовано експериментувати, щоб зрозуміти, що ефективно, а що деструктивно.

Комунікативна ситуація - це процес творення. Це вічно рухома структура, яка постійно прагне до самооновлення. У ній кожен учасник, зберігаючи чітке уявлення про власну своєрідність, сподівається збалансувати невідповідності. Його надія здійснюється, коли, не дивлячись на відмінності, він засновує свої дії і вислови на усвідомленні того, що він є частиною взаємин зі всіма іншими учасниками. Цей процес буде тим більше позитивним і продуктивним, чим глибше буде цільова мотивація знайти сенс і співробітництво в своїх діях і зберегти відчуття власної гідності. Постійна новизна і неповторність комунікативних інтеракцій визначаються в прагматизмі не як перешкода, але як ресурс і стимул для поліпшення і вдосконалення індивідуального і соціального життєвого досвіду. Ця теза ґрунтується на постулаті прагматизму про плюралістичне вимірювання людського життєвого досвіду [4.36], який включає як глибоко персональні, особисті події, так і широко соціальні обставини, які інакше оцінюються і відбуваються в неоднакових умовах в різних культурах.

Плюралізм прагматизму виходить з постулату про недосконалість людського знання і фаліблізму встановлених істин, які завжди можуть бути схильні до ревізії в світлі майбутнього життєвого досвіду. У поняття плюралізму також входить ідея мінливості, непередбачуваності і контекстуалізму явищ і фактів [6]. Непередбачуваність означає, що випадковість є складовою частиною життя, в якому можливі виключення, спотворення і сюрпризи. Поведінкові моделі, як і соціальні процеси і навіть природні явища виявляються як вірогідність, але не як абсолютно прогнозовані сутності. У відкритому, мінливому світі методи і факти не виявляються, але відкриваються, формулюються, тобто створюються зусиллями людського розуму. Комунікація в такому контексті розглядається як відкритий пошук більшої упевненості [2.39] в розумінні реальності і людини в ній.

В сучасному світі відвертості і доступності комунікації ніхто і ніщо не може існувати незалежно від відносин з іншими людьми. Кожна культура, кожне твердження або теорія помітна як окрема суть, але вона одночасно є частиною усесвітньої культурної традиції [7,216]. У прагматизмі культури миру

розглядаються в континуумі, а не в дуалізмі і протиставленні. Формулюючи комунікативний вибір, слід відмовитися не тільки від традиційного розділення на окремі і полярні протилежності. Не менш важливо відмовитися від переконання в перевагах однієї традиції, пропозиції або думки перед іншою. Немає необхідності вибирати між ними, удаючись, що вони відокремлені один від одного. Щоб комунікація сприяла кращому розумінню незнайомих культур, теорій або альтернатив, слід усвідомити, що кожна з них є групою потенціалів. Їх взаємини формують як зовнішню, так і внутрішню реальність. Реалізація потенціалів залежить від людей, від їх усвідомленого комунікативного вибору, тобто гнучкості і адаптації до обставин і моменту.

Оголосивши головним принципом прагматизму медіацію і примирення, Джеймс пропонував терпляче, вдумливо і шанобливо ставитись до відмінності в оцінках, інтерпретації фактів, думок і альтернатив. Для досягнення позитивного результату необхідно обговорити і проаналізувати думки, претензії і відносини з погляду їх «cash-value» [3,187] - наявній вартості, тобто якості і значущості їх наслідків в особистій і суспільній перспективі. Взаєморозуміння і визнання інаковості чужої культури краще всього забезпечується філософським діалогом, в якому не тільки наголошуються відмінності, але підкреслюються риси схожості. В такому діалозі важливо зберігати ідентичність кожної культури, щоб уникнути небезпеки поглинання однієї культури іншою. Це важкий діалог, але він до певної міри полегшується тим, що комунікативний вибір, пропонований прагматизмом, ґрунтується на відкритій, неупередженій розмові про відмінності не тільки між культурами/альтернативами, але і усередині кожної культури/альтернативи.

Цей процес, по суті, є подвійним діалогом, відкритим і поліфонічним. З одного боку, це процес внутрішнього культурного діалогу, в якому обговорюється і визначається своєрідність і релевантність думок /традицій усередині однієї культури. З іншого, це міжкультурний діалог, в якому визначаються характерні невідповідності між людьми/групами, що відносяться до різних культур, соціальних, етнічних або вікових шарів, відмінність яких виявляється в зовнішніх чинниках або в змісті висловів, пропозицій і думок. У всякій культурі присутня внутрішня різноманітність, пов'язана з локальними і поодинокими особливостями життєвого досвіду її носіїв. Ці відмінності не спотворюють загального уявлення і відчуття єдиної культурною ідентичності, яка генетично складалася з відмінностей, а не всупереч їм. Внутрікультурний діалог сприяє глибшому розумінню цінностей власної культури і можливих проблем, пов'язаних зі своєрідністю її локальних модифікацій. Цей діалог повинен бути доповнений міжкультурним діалогом, в якому риси схожості і відмінності культур повинні обговорюватися і сприйматися неупереджено і відкрито.

Створення відкритої атмосфери комунікативного процесу цілком залежить від психологічної настроєності його учасників. Щиро прагнучи до позитивного вирішення їх розбіжності, вони зможуть замість поглиблення ворожих відносин, виробити умови визначення і вибору найбільш прийнятної для всіх учасників перспективи. Побудова позитивної комунікативної ситуації

ґрунтується, перш за все, на комунікативному виборі, тобто визначенні способу взаємодії з партнером (ами). Важливо створити загальний «горизонт розуміння», тобто встановити позитивний модус інтеракції. Це поняття включає створення атмосфери довіри, пошани, готовності слухати і сприймати логіку партнера, не відстоюючи свої позиції уперто і безальтернативно.

Значення комунікативного вибору полягає в тому, щоб в контексті поставлених цілей, варіативних ситуацій і передбачуваних наслідків досягти гармонійних комунікативних відносин. Комунікативний вибір в побудові позитивної ситуації ґрунтується не тільки на діалогічному мисленні. Поєднання діалогічного мислення і плюралістичного сприйняття реальності сприятиме глибшому усвідомленню значущості і потенціалу інаковості. Модифікуючою ознакою такого світогляду є не жорстке розмежування «Я(Ми) – Інший (Інші)», а взаємна настроєність спільно знайти взаєморозуміння і взаємоприйнятну істину, тобто шукану згоду. Досягнення такого рівня відносин, створених завдяки усвідомленому комунікативному вибору в комунікативному процесі, сприяє зміцненню відчуття спільності, виникненню толерантної солідарності і розвитку співпраці, консолідації і згоди в суспільстві.

Список літератури

1. Жарких В.Ю. Культура медіації у філософії прагматизму // Гуманітарний часопис, № 4, Харків, 2016. С. 5 – 11.
2. Dewey J. Reconstruction in Philosophy. N-Y, 2007. -185 p.
3. James W. Pragmatism. Cambridge Mass., Harvard UP, 1907. -168 p.
4. James W. A Pluralistic Universe.. Cambridge Mass., 1909/ -112 p.
5. Le-Baron M. Culture and Conflict. Canada, University of Victoria Institute for Dispute Resolution, 2008. -194 p..
6. Pearce Ch.S. How to Make Our Ideas Clear. Cambridge Mass., Harvard UP, 1958. -35 p.
7. Schiller F.C.S. Studies in Humanism. Lnd., 1907. - 493 p.
8. Schiller F.C.S. Must Philosophers Disagree? Lnd., 1934. -359 p.

Жарких В.

ПОСТУЛАТЫ ПРАГМАТИЗМА В СИТУАЦИИ КОММУНИКАТИВНОГО ВЫБОРА

В статье рассматривается проблема коммуникативного выбора в процессе создания гармоничной коммуникативной ситуации.

Ключевые слова: культурная идентичность, коммуникативный выбор, потенциальная ценность иной культуры, плюралистическое восприятие реальности, диалогическое мышление, взаимодействие.

Volodymyr Zharkyykh

PRAGMATISM'S POSTULATES IN A SITUATION OF COMMUNICATIVE CHOICE

Cultural stereotypes and modes of behaviour are the main agents forming cultural identity and value judgments. Their special features are more or less vividly displayed depending on the context of the communicative event. The kind of their influence is critical for the modus and spirit of communication.

Communication confrontation arises through many reasons. One of the most conspicuous among them is the participants' inability or lack of intention to adequately appreciate alternatives of communicative choice.

Communicative choice is based on the pragmatic aspect of communication. Made adequately it helps participants control the situation and pay more attention to the sense and purpose of the encounter, than to the differences in cultural identity. Otherwise the use of habitual verbal expression, gestures and modes of behaviour may lead to misunderstanding. The communicative event in this case will give neither joy, satisfaction nor new knowledge.

Pragmatism's postulates suggest a productive method of creating a coordinated communicative exchange. It consists of two equally important strategies, the use of which determines the tempo and tonality of communication. A positive communication climate demands participants' joint action in forming equal relations of pluralism and dialogue or at least parity based conversation.

Communicative choice deals with the problem that participants should resolve jointly by coming to a consensus as to the sense and value of their interaction. The function of communicative choice is to determine the ethical atmosphere of the communicative event.

Communication reality is an open system. It develops spontaneously and immediately reacts to changes by reorganising itself on a new level. It is up to participants to turn it to harmony or discord. By following the pragmatist principle of conciliation and mediation participants will find enough patience, tolerance and goodwill to make the right communicative choice.

Key words: cultural identity, communicative choice, potential value of another culture, pluralistic perception of reality, dialogical thinking, interaction.

References

1. Zharkyykh V. (2016) Kul'tura mediatsiyi u filosofiyi prahmatyzmu [The Culture of Mediation in the Philosophy of Pragmatism] // Humanitarnyy chasopys, № 4, Kharkiv, 5 – 11pp
2. Dewey J.(2007) Reconstruction in Philosophy, N-Y, 185 p.
3. James W. (1907)Pragmatism. Cambridge Mass., Harvard UP, 168 p.
4. James W.(1909) A Pluralistic Universe.. Cambridge Mass., 112 p.
5. Le-Baron M.(2008) Culture and Conflict. Canada, University of Victoria Institute for Dispute Resolution, 194 p..
6. Pearce Ch.S. (1958)How to Make Our Ideas Clear. Cambridge Mass., Harvard UP, 35 p.
7. Schiller F.C.S.(1907) Studies in Humanism. Lnd., 493 p.
8. Schiller F.C.S.(1934) Must Philosophers Disagree? Lnd., 359 p.

Стаття надійшла до редакції 30.11.2017